

9 Beweiding

9.1 Inleiding

Het is prachtig varkens in de wei te zien en het is goed voor het welzijn van de dieren. Er zitten echter ook nadelen aan het weiden van varkens. Er is goed management nodig om de nadelen van het weiden van varkens te beperken.

In dit hoofdstuk komen de eisen, de voor- en de nadelen van beweiding aan de orde. Verder wordt aangegeven welke maatregelen getroffen kunnen worden een goed beheer. Daarnaast zijn voorbeelden uitgewerkt hoe bedrijven in de praktijk omgaan met het weiden van varkens.

Het mag duidelijk zijn dat nog niet alle problemen rond het weiden van varkens zijn opgelost en dat er niet één systeem bestaat dat perfect is. Met de informatie in dit hoofdstuk worden mogelijkheden aangegeven hoe om te gaan met weidegang voor varkens. De voorbeelden uit de praktijk zijn een richtlijn hoe de varkens op een bedrijf geweid worden.

9.1.1 Eisen aan weidegang

Weiden van varkens is voor de biologische houderij volgens de EU normen niet verplicht. Volgens deze normen moeten alle varkens vrije toegang hebben tot uitlopen in de open lucht. De minimum oppervlakte voor een uitloop voor zeugen is 1,9 m² per zeug. Deze uitlopen mogen verhard zijn en voor maximaal 75% overdekt. Worden de varkens geweid, of zijn de uitlopen niet verhard dan moet de bezetting laag genoeg zijn om "verdrassing" te voorkomen. Ook gaan veel mineralen verloren en zorgen voor een milieuverontreiniging als de varkens op een te kleine wei worden gelaten. Om deze problemen te voorkomen wordt aangeraden de varkens beperkt te weiden. Bijvoorbeeld vanaf 2 uur na het eten. Hierdoor zal tot 80% van de mest opgevangen kunnen worden. Hierdoor neemt de bemestingsdruk op het weiland af en kunnen de mineralen beter benut worden doordat ze nu aangewend kunnen worden daar waar ze nodig zijn.

Verschillende partners in de vleesverwerking maken tegenwoordig overeenkomsten met biologische varkenshouders. Hierin stellen ze naast de SKAL normen ook weidegang als basisvoorwaarde voor biologisch varkensvlees.

Het betreft dan weidegang voor drachtige en guste zeugen. Deze overeenkomsten stellen geen eisen aan oppervlakte van de weide of duur van de weidegang.

9.1.2 Voordelen van weidegang

Beweiding van zeugen heeft duidelijke voordelen. De dieren kunnen meer natuurlijk gedrag uiten, ze kunnen grazen en het lopen in grasland is positief voor het beenwerk van de dieren. De extra beweging en de buitenlucht dragen bij aan een goede gezondheid van de zeugen. De vrijheid om de wei in te kunnen gaan is goed voor het welzijn van de dieren en positief voor het imago van de sector. Daarnaast eten de dieren gras waardoor de mengvoergif verminderd kan worden.

Krachtvoer vervangen door gras is positief. Biologisch varkensvoer is duurder dan traditioneel voer, en biologische boeren streven ernaar om zoveel mogelijk voer op het eigen bedrijf te verbouwen. Het dieet van varkens kan echter slechts voor een deel uit gras bestaan. Zeugen met onbeperkte toegang tot een wei eten gemiddeld zo'n 7 kg vers gras per dag. De verschillen tussen de dieren zijn wel groot. Deze 7 kg gras zou 0,7 kg krachtvoer kunnen vervangen. Als we uitgaan van een optimale grasopbrengst van 5 ton ds per hectare per jaar en een groeiseizoen van 180 dagen, dan is één hectare grasland voldoende om 20 zeugen gedurende het groeiseizoen van gras te voorzien. Dit geeft een besparing van 2500 kg krachtvoer. Dit getal zal in de praktijk echter zelden worden

gehaald.

Nog meer krachtvoer door gras vervangen is niet verstandig. Niet alle zeugen zullen de verminderde krachtvoergift compenseren door meer gras te gaan eten. Hierdoor krijgen ze te weinig voedsel binnen. Maar ook als ze wel voldoende opnemen heeft dit een negatieve invloed op de productie. Vervangt u meer dan een 1/3 deel van het krachtvoer door gras dan heeft dit een negatieve invloed op het geboortegewicht van de biggen. Een lager geboortegewicht geeft een hogere uitval bij de biggen

9.1.3 Nadelen van weidegang

De nadelen van het beweiden van varkens zijn:

- de kosten voor het weiden;
- de moeilijkheid om het grasland goed te kunnen beheren;
- de mogelijke negatieve effecten op de mineralenbalans van het bedrijf en op het milieu;
- het verhoogd risico op wormbesmettingen (zie hoofdstuk 11, Gezondheid).

Grond is erg duur in aanschaf en daarnaast kost het jaarlijks onderhoud van een weiland geld. Hoe hoog deze kosten zijn hangt sterk af van het beheer.

De onderhoudskosten voor percelen waarop varkens weiden zijn geen duidelijke richtlijnen te geven. Dit verschilt sterk per bedrijf.

Voor een goede grasproductie is goed graslandbeheer noodzakelijk. Varkens zijn echter geen echte grazers en de grasopname varieert dan ook sterk tussen de dieren en van dag tot dag. Het is daarom moeilijk om de grasopname goed af te stemmen op de grasopbrengst van het perceel. Ook is het moeilijk om er voor te zorgen dat de graszode intact blijft. Varkens wroeten nu eenmaal en vernielen hiermee de graszode. Een vernielde graszode levert niet veel gras met als gevolg dat men veel minder krachtvoer kan besparen.

Bij beweiding bestaat het risico dat er veel mineralen verloren gaan. Dit is nadelig voor de mineralenbalans van het bedrijf en voor de kwaliteit van de bodem en het grondwater. Als de dieren in de wei lopen mesten en urineren ze ook in de wei. Deze mest en urine moeten volledig ten goede komen aan het gras, maar dit gebeurt niet. De mest en urine komen zeer plaatselijk in het gras terecht waardoor er op die plekken een overbemesting ontstaat.

Voor de stikstof uit de mest is dat geen groot bezwaar. Deze stikstof bestaat voor een belangrijk deel uit organisch gebonden stikstof en die mineraliseert geleidelijk naar minerale stikstof. Planten nemen alleen minerale stikstof op. Door deze geleidelijke omzetting komt de stikstof over een lange periode beschikbaar en daardoor heeft het gras lang de gelegenheid dit te benutten. Onder mestplekken in een grasland treedt daarom niet veel uitspoeling op.

Onder urineplekken daarentegen is uitspoeling een veel groter probleem. De stikstof in de urine bestaat uit minerale stikstof. Dit is direct beschikbaar voor het gras, maar is ook gevoelig voor uitspoeling. Als het gras deze stikstof niet benut spoelt dit bij veel neerslag, vaak in de herfst en winter, uit en komt dan in het grondwater.

Dit gebeurt vooral onder urineplekken die later in het seizoen zijn ontstaan, als het gras dus niet zoveel stikstof meer opneemt. Ook spoelt er veel uit bij overlappende urineplekken waarbij twee keer of vaker op dezelfde plek is geürineerd.

De uitspoeling van mineralen neemt toe als mest en urine terechtkomt op plaatsen waar helemaal geen gras groeit, of buiten het groeiseizoen. Er is dan geen gewas dat de mineralen kan gebruiken waardoor alles verloren gaat. Zeugen hebben in de wei geen echt gericht mestpatroon. De meeste mest en urine komt terecht op de plaatsen waar de dieren het meeste zijn. Vaak zijn dit ook de plekken waar het minste gras groeit.

De urine van een zeug bevat meer stikstof dan de mest. Een drachtige zeug neemt per jaar gemiddeld 26 kg stikstof op. 70% hiervan scheidt de zeug weer uit. Per dag bevat de urine van een zeug 36 gram stikstof en de mest 14 gram. Het is belangrijk dat deze stikstof uiteindelijk daar terechtkomt waar een gewas het kan benutten.

9.2 Gedrag en maatregelen

Bij een optimale weidegang voor varkens wordt een goede grasproductie nagestreefd om een grote opname van gras door varkens te verkrijgen. Daarnaast moet wroeten in de wei zo veel mogelijk beperkt worden en moet vermeden worden dat er veel mest en urine in de wei terechtkomt. Dit vraagt om inzicht in het gedrag van de dieren zodat hierop ingespeeld kan worden bij het weiden van de zeugen.

9.2.1 Grazen

Dat varkens geen echte grazers zijn is zichtbaar aan het gedrag. Worden de dieren in een wei gelaten dan beginnen de meeste dieren te grazen, maar dit vermindert snel. Na anderhalf uur graast slechts 20% van de dieren nog. De andere dieren zijn dan ergens gaan liggen. Zeugen grazen het meest in de vroege ochtend en late middag. Het in de wei laten van de zeugen kan aan deze tijden worden aangepast.

9.2.2 Wroeten

In de natuur wroeten varkens veel naar voedsel dat zich in de bodem bevindt. Hierbij gaan ze gericht te werk. Ze wroeten niet zomaar, maar weten goed waar iets te vinden is. Een bodem die weinig organisch materiaal bevat, hard en droog is, bevat weinig voedsel en hierin zal niet snel naar voedsel gewroet worden. Drachtige zeugen, die beperkt gevoerd worden, hebben een paar uur na de voerbeurt al weer honger. Staat er goed gras in een weiland dan zullen de dieren in eerste instantie gaan grazen. Zijn ze uitgegraasd en hebben ze nog wel honger, dan bestaat er een goede kans dat ze naar ander voedsel gaan wroeten. Ze wroeten vooral op plaatsen waar iets te vinden is en waar de grond los is. Bijvoorbeeld langs de randen van de percelen of in de buurt van houtwallen. Geef de zeugen toegang tot de wei voor het voeren als ze honger hebben en bij voorkeur op percelen zonder houtwallen. Vochtige grond wordt door varkens veel omgewroet, dit gaat makkelijk en daarnaast is er in vochtige grond meer voedsel te vinden. Niet weiden van zeugen als de grond nat is, is ook een manier om wroeten te beperken.

9.2.3 Liggen

Omdat zeugen in de varkenshouderij niet erg veel tijd bezig zijn met het zoeken naar voedsel, brengen ze veel tijd liggend door. Varkens liggen veel en liggen graag op een comfortabele plek in het zand. Als het koud is liggen ze graag beschut van wind en regen, als het warm wordt zoeken ze een koele ligplaats. Plaatsen waar de zeugen veel liggen, bijvoorbeeld tegen een schuur of langs een houtwal hebben de dieren vaak helemaal van het gras ontdaan. Als er bij warm weer geen koele plek beschikbaar is dan wordt vaak een stuk gras omgewroet om op het koelere zand te kunnen liggen. Als de zeugen de mogelijkheid hebben een koele plek te vinden als het warm is en een beschutte maar frisse plaats als het wat kouder is dan zullen de zeugen minder snel geneigd zijn het gras om te wroeten voor het creëren van een comfortabele ligplaats.

9.3 Bezettingsgraad

Als de bezetting laag is dan is de kans op voldoende goed gras per varken uiteraard

groter dan bij een hoge bezetting. Ook is bij lage bezetting de kans veel kleiner dat alles omgewroet wordt. In Frankrijk en Engeland wordt een lage bezetting geadviseerd, 12-15 zeugen per hectare. Zelfs bij deze lage bezettingen ontdoen de varkens het perceel binnen één jaar volledig van het gras. De varkens blijven daar wel continu buiten. In Nederland is het voor weinig bedrijven weggelegd om met zulke lage aantallen zeugen per hectare te werken. De druk op het perceel kan verlaagd worden door de zeugen ook de gelegenheid te geven naar binnen te gaan en door niet altijd toegang te geven tot de wei.

9.3.1 Beperkt weiden

Beperkt weiden betekent dat de zeugen niet altijd de wei in kunnen. Dit kan op verschillende manieren worden ingevuld. Het is mogelijk de zeugen niet in de winter de wei in te laten, ook kan per dag bekeken worden of het weer weidegang toelaat en het is mogelijk om per dag de zeugen slechts enkele uren in de wei te laten. Bij beperkt weiden is het natuurlijk wel noodzakelijk dat er een verharde uitloop voor de dieren beschikbaar blijft zodat ze toch uitloop naar buiten houden.

9.3.2 Omweiden

Door regelmatig om te weiden krijgen de zeugen steeds een perceel met vers gras. Hierdoor zullen ze meer grazen. Daarnaast kan het gewas op het vorige perceel zich herstellen van vertrapping en begrazing, kunnen kuilen opnieuw opgevuld worden, aangerond en ingezaaid. Hiermee kan ernstige schade aan het perceel vermeden worden.

9.3.3 Grondsoort

Varkens wroeten grasland op losse zandgronden en organische gronden sneller om dan grasland op harde kleigronden. Bedrijven op zandgronden en organische gronden zullen daarom meer maatregelen moeten toepassen om de graszode in goede conditie te houden. Op zware gronden moet meer rekening worden gehouden met de neerslag. Na een regenperiode heeft de bodem langer nodig om op te drogen. Op zware grond moeten de percelen goed afgewaterd worden.

9.4 Voorzieningen

Als speciale voorzieningen voor het wroeten aangebracht worden kan dit de kans op concentratie van het wroetgedrag van de zeugen die zodoende het weiland heel laten. Voorbeelden waarmee het wroeten gestimuleerd kan worden zijn: het natmaken van de bodem, het verhogen van het percentage organisch materiaal en het creëren van een rulle bodemstructuur. Dergelijke stimulansen kunnen tot wroeten uitnodigen.

9.5 Praktijk voorbeelden

In het najaar van 2001 zijn 14 bedrijven, die de zeugen toegang tot een onverharde uitloop gaven, bezocht en geïnterviewd. Het betrof zowel biologisch als scharrelbedrijven. Weidegang werd uitsluitend gegeven aan drachtige en guste zeugen. Er blijkt een grote variatie te zijn in de manier waarop bedrijven uitloop geven. Dit wordt in onderstaande paragrafen beschreven.

9.5.1 Type uitloop en oppervlakte

Op negen bedrijven bestond de onverharde uitloop uit grasland, op één bedrijf uit bouwland en op drie bedrijven uit kale grond. De oppervlakte van de uitloop varieerde van 480 m² tot 4 hectare, maar was niet afhankelijk van het aantal dieren dat er gebruik

van maakte. De oppervlakte per zeug varieerde dan ook sterk, van 10 m² tot 450 m²..

9.5.2 Voergift

Vijf varkenshouders hielden bij het vaststellen van de voergift er rekening mee dat de zeugen ook gras opnamen. Als de zeugen weidegang kregen werd de voergift verlaagd. Niet duidelijk is hoeveel minder krachtvoer er dan gegeven werd.

9.5.3 Beperkte uitloop

Alle zeugen konden tijdens de uitloop zowel naar binnen als naar buiten gaan. Op acht bedrijven werden de zeugen zowel 's winters als 's zomers op de onverharde uitloop gelaten. Bij vier bedrijven werd deze mogelijkheid alleen 's zomers (van april/mei tot september/november) gegeven, terwijl men op één bedrijf van juli tot februari uitloop gaf op bouwland.

Vijf bedrijven hielden geen rekening met de omstandigheden bij het geven van uitloop, terwijl voor de andere acht bedrijven de bodemgesteldheid bepalend was voor het wel of niet geven van uitloop. Drie bedrijven hielden daarnaast ook nog rekening met de neerslag. Op de meeste bedrijven konden de zeugen zowel overdag als 's nachts gebruik maken van de onverharde uitloop.

Hoewel de zeugen dus veel naar buiten konden, was het niet zo dat dit ook werkelijk gebeurde.

De schattingen van de varkenshouders over hoeveel uur de zeugen daadwerkelijk buiten waren, liep uiteen van 1 tot 7 uur per dag, waarbij de meerderheid rond de 3-4 uur aangaf. Over het algemeen werd de middag aangegeven als de periode waarop de dieren het meeste buiten waren. Maar dit werd sterk beïnvloed door het weer. Als het warmer was waren de dieren vooral 's ochtends vroeg 's middags laat buiten.

9.5.4 Graszode

Vijf varkenshouders streefden niet naar een goede grasmat op de onverharde uitloop en oordeelden ook dat het niet mogelijk was om een goede grasmat te handhaven. De overige acht varkenshouders probeerden wel de grasmat intact te houden maar twee hiervan oordeelden dat dit niet doenlijk was. De varkens hadden op deze bedrijven dan ook een groot deel (tot 60%) van het gras omgewroet.

Op zes bedrijven streefden men naar een goede grasmat en was men van mening dat dit mogelijk was. Op drie van deze bedrijven was de wroetschade dan ook beperkt tot minder dan 10% van het perceel, maar op de andere drie bedrijven was de schade aanzienlijk. Daar hadden de varkens 25 tot 60% van het perceel omgewroet.

9.5.5 Maatregelen om wroetschade te voorkomen

De acht varkenshouders die streefden naar een goede grasmat hanteerden extra maatregelen om dit te bereiken. Deze maatregelen verschilden sterk.

Per bedrijf bestonden deze uit:

- het aanbieden van een "zwembad" aan de zeugen en het uit de groep halen van zeugen die veel wroeten (vaak jonge zeugen);
- geen beweiding bij nat weer, een harde toplaag van kleigrond op het perceel onderhouden;
- speciale gelegenheid voor wroeten geven met een stukje braak land;
- alleen beweiden bij goed weer, omweiden na zeven dagen, wroetgelegenheid geven in de vorm van een modderpoel;
- een groot perceel geven;

- alleen beweiden bij goed weer;
- beperkt weiden, maximaal drie uur en alleen bij goed weer;
- speciale ruimte voor wroeten geven en beperkt weiden op een klein perceel.

Een combinatie van voldoende oppervlakte per zeug en extra maatregelen blijkt noodzakelijk te zijn om de wroetschade te beperken.

Vijf varkenshouders streefden naar het behouden van een goede grasmat in de wei en slaagden hier redelijk goed in.

Op deze bedrijven was de oppervlakte per zeug groter (van 167 tot 450 m²) dan op de bedrijven die er niet in slaagden om een goede grasmat te behouden (oppervlakte <160 m² per zeug).

Naast een groter oppervlak per dier hielden de bedrijven met een goede graszode ook rekening met de bodemgesteldheid en het weer, en gebruikten extra maatregelen om het omwroeten van het gras te verminderen. Deze maatregelen varieerden tussen de bedrijven, zoals zorgen voor een harde ondergrond en alleen beweiden bij goed droog weer tot het aanbieden van een speciale gelegenheid om te wroeten. Verschillende van deze maatregelen werden echter ook toegepast op bedrijven die niet in staat bleken om de wroetschade te beperken.

9.5.6 Onderhoud

Zes varkenshouders maaiden de varkensweiden. Dit gebeurde vooral in het voorjaar als het een periode te nat was geweest voor beweiding en het gras te lang werd. Eén bedrijf blootte (maaien van de pollen en ander gras die na beweiden zijn blijven staan) de percelen na iedere beweiding.

Slepen van de percelen werd slechts op drie bedrijven gedaan, waarbij één bedrijf dit 5-6 keer per jaar deed. Op dit laatste bedrijf gebeurde dit om alle kuilen die ontstaan waren door het wroeten van de varkens te egaliseren. De boer rolde deze plekken en zaaide ze dan vervolgens ook weer in. Herinzaai gebeurde verder op vier bedrijven, waarbij de frequentie varieerde van eens per jaar tot eens per vier jaar.

De afrastering van de percelen waar de varkens komen kan gebeuren met een grof schapengaas. De kans bestaat dat de zeugen dit gaas wegduwen daarom is het verstandig om een schrikdraad langs de percelen aan te brengen.

Varkens zijn erg gevoelig voor schrikdraad. De schrikdraad dient op ongeveer 30 cm hoogte te worden aangebracht. Hoger geeft het risico dat met name opfokzeugen bij het wroeten een verlaging creëren waardoor ze tegen het gaas komen en dus kunnen ontsnappen. De draad lager aanbrengen heeft het risico dat bij het wroeten zand tegen de draad komt waardoor het effect van de schrikdraad wegvalt.

9.5.7 Milieu belasting

Bij de helft van de bedrijven was de bemesting door de varkens hoger dan 175 kg N per hectare uitloop. Dit is berekend aan de hand van de inschatting die de varkenshouders zelf hadden gemaakt van het aantal dagen en uren dat de zeugen daadwerkelijk buiten waren.

De variatie in bemesting tussen de bedrijven was erg groot. Deze varieerde van 9 tot meer dan 2000 kg N per hectare. Bij deze lage bemesting hadden de zeugen 450 m² weiland per dier ter beschikking, en brachten hier per dag 2 uur door.

Bij de hoge bemesting bestond de uitloop uit slechts 10 m² kale grond per zeug waar ze alle dagen van het jaar toegang toe hadden en er gemiddeld 3 uur per dag doorbrachten. Dit zijn ruwe inschattingen, maar het is duidelijk dat in het laatste geval het bedrijf veel mineralen verliest wat nadelig is voor de mineralenbalans en het milieu.

9.6 Concluderend

Voldoende oppervlakte, gecombineerd met beperkte toegang tijdens goede weersomstandigheden en mogelijk aangevuld met extra voorzieningen voor de zeugen geeft de beste kans op een goede graszode, een goede grasopname door de dieren en een lage milieu belasting. Een eensluitende oplossing die op alle bedrijven is toe te passen is er echter (nog) niet. Meer praktijkervaringen en nieuwe onderzoeksresultaten moeten aangeven wat de beste oplossing is om varkens weidegang te geven op een beperkte oppervlakte en waarbij gras en milieu gespaard blijven.

